

25 Σεπτεμβρίου 2018

Ο Άγιος Φωκάς από τη Σινώπη του Πόντου: Ένας παλιός προστάτης των θαλασσινών... (Ιωάννης Μ. Μιχαλακόπουλος)

/ [Πεμπουσία](#)

**«Μηδείς φοβείσθω το πέλαγος»
Ιωάννης Χρυσόστομος (PG 50)**

Όπως συνήθως συμβαίνει σε αυτές τις περιπτώσεις, η κουβέντα ξεκίνησε τυχαία στο καφενεδάκι του μικρού ορεινού χωριού, Αύγουστο, παραμονές της Παναγιάς. «Αν και τα χωριά σας είναι κτισμένα πάνω στα βουνά, βλέπω έχετε αρκετές εκκλησίες αφιερωμένες στον άγιο των θαλασσινών, τον Αη Νικόλα», παρατήρησε, ελαφρώς μειδιών, ο σεβάσμιος κύριος, συνταξιούχος καπετάνιος, που τυγχάνει «συμπέθερος» του χωριού και κατάγεται από τη μυροβόλο νήσο Χίο. «Μα όλοι τον ευλαβούμεθα ανεξαρτήτως υψομέτρου», απήντησαν οι ντόπιοι θαμώνες. «Δεν αντιλέγω! Έχετε δει όμως ποτέ άγιο Φωκά σκαρφαλωμένο στα κατσάβραχα;;»...

Ενδεικτικός «σκαριφηματικός» χάρτης διασποράς των εκκλησιών και τοπωνυμίων του αγίου Φωκά στην ανατολική Μεσόγειο. Υποστηρίζεται ότι η εκτεταμένη διάδοση της λατρείας του «ημετέρου» Αγίου σχετίζεται και με την έντονη εξάπλωση των λειψάνων του.

Αυτό ήτανε! Κατόπιν, η συζήτηση παρεξέκλινε και επικράτησε η γνωστή («άνωθεν» επιβεβλημένη) θεματολογία, περί οικονομίας και οικονομικών, δημοσιονομικής πολιτικής, κρίσης, επιτοκίων, ισοδυνάμων μέτρων, μνημονίων κτλ...

Το εκκλησάκι του αγίου Φωκά στα Βατερά της Λέσβου.

Λίγες μέρες (νύκτες) μετά, με μια απλή γεωγραφική προσέγγιση του θέματος (μέσω πακέτων χαρτογραφικού υποβάθρου «ελεύθερης πρόσβασης», π.χ. Google Earth), προέκυψε ότι υπάρχει σημαντική διασπορά τοπωνυμίων και εκκλησιών προς τιμήν του Αγίου Φωκά. Ενδεικτικά, εντοπίζεται αρχικά Άγιος Φωκάς στην Κωνσταντινούπολη (Μεσάχωρον - Ορτάκιοϊ), στα νότια παράλια της Μαύρης Θάλασσας (Σινώπη, περιοχή Τραπεζούντας - Χαλδία - Κρώμνη, Κερασούντα - Αρητιάς), στην Ίμβρο (Αφώκ) και στη Λέσβο (Βατερά). Ενώ «πλέοντας» προς νότο το φαινόμενο της χωρικής εξάπλωσης του Αγίου εντείνεται, καθώς τον «συναντάμε» σε Σκύρο, Πάτμο, Πάρο, Ρόδο, Αστυπάλαια, Τήνο, Κω, Ικαρία, Μονεμβασιά και Κρήτη (Ελούντα). Εξερχόμενοι του ελληνικού αρχιπελάγους, βρίσκουμε ιερούς ναούς του αγίου Φωκά υψηλού (ιστορικού - αρχιτεκτονικού) ενδιαφέροντος στην Κύπρο (Αθηνένου) αλλά και στο Βόρειο Λίβανο, στην πρωτεύουσα της «ελληνορθόδοξης» επαρχίας Κόρα, την Αμγιούν. Προς δυσμάς, υπογραμμίζεται ότι στη νότια Ιταλία, στην περιοχή του Σαλέντο -ανάμεσα στα γραφικά ελληνόφωνα χωριά της Απουλίας- υπάρχει το πανέμορφο τουριστικό θέρετρο San Foca. Έτσι, εύκολα εξάγεται ένα πρώτο συμπέρασμα ότι οι χώροι λατρείας του εν λόγω Αγίου βρίσκονται κοντά στη θάλασσα, συνηθέστατα «εις επικινδύνους άκρας», κόλπους και ορμίσκους. Ταυτόχρονα, αυτή η τόσο εκτεταμένη («παρα θιν' αλός») διασπορά της τοπωνυμίας και λατρείας του αγίου σαφώς και δεν μας παραπέμπει σε έναν προστάτη (της ναυτοσύνης;) με τοπικό απλώς χαρακτήρα (όπως ο άγιος Εύπλους στη Θράκη, ο άγιος Σώζων στο Κάβο Ντόρο, ο Απόστολος Ανδρέας στην Κύπρο και η Παναγιά Θαλασσινή στην Άνδρο), αλλά σε κάποιον με ευρύτατη αποδοχή στην περιοχή της (ανατολικής) Μεσογείου και του Ευξείνου Πόντου.

Το ξωκλήσι του αγίου Φωκά στο ομώνυμο νησάκι που «αγγίζει» την Αστροπαλιά.

Από καθαρά ιστορικής άποψης, ο άγιος Φωκάς έζησε περί τα τέλη του 1ου αιώνα μ.Χ. στη Σινώπη. Ήταν φιλόθεος και φιλόξενος, ενώ ένας μικρός κήπος του εξασφάλιζε τα προς το ζην. Μαρτύρησε επί Τραϊανού λόγω του ότι παρέμεινε αμετακίνητος στη βαθειά Χριστιανική Πίστη του. Η μνήμη του τιμάται από την Εκκλησία μας στις 22 Σεπτεμβρίου. Στο σημείο αυτό τονίζεται ότι με βάση τα συναξάρια και τα μαρτυρολόγια φαίνεται αρχικά ότι δύο (ένας κηπουρός και ένας επίσκοπος) ήταν οι άγιοι από τη Σινώπη με το όνομα Φωκάς (ενώ υπήρχε και ένας

τρίτος, ομώνυμος Μάρτυρας στην Αντιόχεια), οι οποίοι εορτάζουν αμφότεροι στις 22/9 και συνδέονται με τη ναυτοσύνη. Πλην όμως, σύμφωνα με τον Οικονομίδη (1952) ένας (και μόνον!) ήταν ο άγιος Φωκάς και πρόκειται για τον κηπουρό, εκ Σινώπης. Μετέπειτα, κατά την εξέλιξη της λατρείας του δημιουργήθηκε «νόθος περί αυτού παράδοσις και ετριχοτομήθη ούτω η προσωπικότης του», ενώ παράλληλα (στους πρώτους Βυζαντινούς χρόνους) αναπτύχθηκε και κραταιώθηκε μια έντονη πεποίθηση στους ναυτιλλομένους, σύμφωνα με την οποίαν ο Φωκάς θαυματουργούσε προστατεύοντας τους θαλασσινούς και τα πλοία τους.

Ο άγιος Φωκάς στην Πάρο.

Σε ψηφιδωτή εικόνα του 13ου αιώνα, ο άγιος Φωκάς κρατάει ένα πηδάλιο (ναός αγίου Μάρκου, Βενετία).

Αναλυτικότερα, η πιο πλήρης και εστιασμένη πηγή στον Άγιο Φωκά τον κηπουρό, είναι το εγκώμιο του Αστερίου επισκόπου Αμασείας (περίπου 400 μ.Χ.), στο οποίο ο Φωκάς περιγράφεται ξεκάθαρα ως ναυτικός Άγιος, σωτήρας των «εν κινδύνω θαλάσσης», που κατευθύνει το καράβι και αφυπνίζει τους πηδαλιούχους όταν αυτό χρειαστεί: «επεί και εναργή παρέχει της βοήθειας τα σύμβολα. Πολλάκις γαρ ώφθη, νυν μεν νύκτωρ προσδοκωμένου χειμῶνος διεγείρων τον κυβερνήτην τω πηδαλίω επινυστάξαντα, άλλοτε δε πάλιν τους κάλως διατείνων και της οθόνης επιμελούμενος και από της πώρας προοπτεύων τα βράχη». Στο ίδιο κείμενο εμφανίζονται οι ναύτες (από τον Εύξεινο Πόντο μέχρι το Αιγαίο Πέλαγος και από την Αδριατική μέχρι τον Ατλαντικό Ωκεανό) να τραγουδούν, εν πλω, άσματα αφιερωμένα στον άγιο τους: «Ναύται δε και πλωτήρες οι πανταχού, ουχ οι τον Εύξεινον διαπλέοντες Πόντον, αλλά και οι τον Αδρίαν τέμνοντες και υπέρ Αιγαίου φερόμενοι και όσοι τον ωκεανόν πλέουσι τον εσπέριον και τοις εώοις κόλποις ενθαλαττεύουσι, τα συνήθη κελεύσματα οίς του πλου πόνον προσαναπαύουσιν, εις καινήν του μάρτυρος μετέβαλον ευφημίαν και δια γλώσσης εστίν όλως ο Φωκάς αυτοίς υπαδόμενος». Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει το ακόλουθο έθιμο που είναι χαρακτηριστικό της πάλαι ποτέ έντονης λαϊκής λατρείας προς τον άγιο Φωκά. Συγκεκριμένα, οι ναυτικοί όταν συγκεντρωνόντουσαν να φάνε, έβαζαν σε ένα πιάτο και τη μερίδα του αγίου Φωκά, τον οποίον θεωρούσαν συνδαιτυμόνα («νόμος εγένετο ναύταις, Φωκάν έχειν συνεστιάτορα»), εν συνεχεία δε, ένας από τους ναύτες -εκ περιτροπής- έδινε χρήματα και «αγόραζε» τη «μερίδα» αυτή. Όταν το πλοίο έπιανε λιμάνι, το συγκεντρωμένο ποσό δινόταν στους φτωχούς της

περιοχής («Τούτο η μερίς του Φωκά, πενήτων ευεργεσία»). Προφανώς, η συνήθεια αυτή -να γίνεται η προσφορά προς τον τιμώμενο άγιο μέσω των ενδεών και αναξιοπαθούντων- παραπέμπει ευθέως στα λόγια του Θεανθρώπου: «Αμήν λέγω υμίν, εφ' όσον ουκ εποιήσατε ενί τούτων των ελαχίστων, ουδέ Εμοί εποιήσατε».

Εικόνα του αγίου Φωκά από την εκκλησία του αγίου Αθανασίου στο Γεράκι (Λακωνία).

Παράλληλα, στις σχετικές πηγές αναφέρονται σαφώς περιπτώσεις, όπου αποτυπώνεται έκδηλα (σε εικόνες 11ου - 13ου αιώνα) η συσχέτιση του Αγίου μας με τη θάλασσα. Συγκεκριμένα, στο ναό της αγίας Σοφίας στο Κίεβο, στο Σωτήρα στη Neredita (Νόβγκοροντ - Ρωσία), στην Κοίμηση της Θεοτόκου στην Καλαμπάκα, στον άγιο Αθανάσιο στο Γεράκι (Λακωνία), αλλά και στον άγιο Γεώργιο Διασορίτη, στο Χαλκί της Νάξου, ο «ημέτερος» άγιος εικονίζεται κρατώντας κουπί στο ένα χέρι. Στον ναό του Αγίου Μάρκου στη Βενετία υπάρχει εικόνα (ψηφιδωτό 13ου αιώνα) με τον Άγιο Φωκά να βαστάει ένα πηδάλιο. Βέβαια, στην οικεία βιβλιογραφία γίνεται ιδιαίτερη μνεία σε έναν πήλινο δίσκο με προέλευση από τη Χερσόνησο (Ταυρίδα), στα βόρεια παράλια του Εύξεινου Πόντου (400 μ.Χ.). Πρόκειται για μια απεικόνιση, «ανατολιζούσης τεχνοτροπίας», με την επιγραφή «ευλογία του αγίου Φωκά του πτωχείου Χερσώνος». Στη συγκεκριμένη περίπτωση, ο άγιος στέκεται όρθιος πάνω σε ένα πλοίο ενώ είναι εμφανή τα σύμβολα της άγκυρας παραπλεύρως και ενός ιχθύος (δυσδιάκριτου) ανηρτημένου στη ζώνη του αγίου - αλιέα (;). Κλείνοντας, στον όρμο της περιοχής Γράμματα, στη Σύρο, ανάμεσα σε πολλές (περισσότερο ή λιγότερο) αρχαίες επιγραφές βρέθηκε χαραγμένη -από ανώνυμο χέρι- και η ακόλουθη προσευχή (τηρείται η ορθογραφία του «πρωτοτύπου»): «Κύριε και άγιε Φωκά σόσον το πλοίον Μαρίαν και τους πλέοντας εν αυτό...».

Ο πήλινος δίσκος της Χερσονήσου (Ταυρίδα - 400 μ.Χ.) όπου ο «ημέτερος» Άγιος στέκεται πάνω σε ένα πλοίο. Η περιμετρική ανάγλυφη επιγραφή αναφέρει: «ευλογία του αγίου Φωκά του πτωχείου Χερσώνος».

Τέλος, από αυτή την επισκόπηση γεωγραφικών δεδομένων και ιστορικών στοιχείων συνάγεται, ότι η «πυκνή και διάπυρος» ευλάβεια των ναυτικών του Πόντου και της ανατολικής Μεσογείου προς τον άγιο Σωτήρα τους είχε βαθύτατες ρίζες και

διήρκεσε για (περίπου εννιά) αιώνες. Δυστυχώς, όμως, η μετατροπή σε τζαμί του ιερού ναού του αγίου Φωκά, στην ιδιαίτερη πατρίδα του, τη Σινώπη, μαζί με την άλωση της Πόλης από τους Σταυροφόρους (1204) και την άγρια εισβολή των Μογγόλων στη (νότια και κεντρική) Ρωσία (13ος αιώνας) συνέτειναν να ξεθωριάσει αρκετά ο «Μαυροθαλασσίτης» Άγιος από τη λαϊκή λατρεία των Χριστιανών της ανατολικής Ορθοδόξου.

Ο άγιος Φωκάς εικονίζεται κρατώντας κουπί στο αριστερό χέρι (ναός αγίου Γεωργίου Διασορίτη, Χαλκή Νάξου. ΠΗΓΗ: φωτογραφικό αρχείο κας Κατερίνας Γιαμούρη, εκπαιδευτικού).

Ο άγιος Φωκάς ο Σινωπέυς, ο κηπουρός, θα παραμένει στη ναυτική συνείδηση ως ο φιλόπτωχος και ολιγαρκής Άγιος ο οποίος συνδύασε το αίτημα για «ευφορίαν των καρπών της γης» (και της ψυχής) μαζί με εκείνο το... «υπέρ των εν θαλάσση καλώς πλεόντων», που πάντα προκαλεί ρίγη συγκίνησης στους ναυτιλλομένους.

ΠΗΓΕΣ

- **«Αστερίου επισκόπου Αμασειάς εις τον άγιον του Χριστού μάρτυρα Φωκάν», (Homilia 9 - PG 40).**
- **«Εις τον ιερομάρτυρα Φωκάν», Ιωάννης Χρυσόστομος (PG 50).**
- **«Άγιος Φωκάς ο Σινωπέυς», Νικόλαος Α. Οικονομίδης, Αρχαίον Πόντου - τόμος 17ος (1952).**
- **«Επιγραφαί της νήσου Σύρου», Στέφανος Κλων, Αθήναι, 1875.**
- **«Η Αρητιάς. Νησίς του Ελληνισμού του Πόντου», Γεώργιος Γιαγκάκης, 2002.**
- **«Ναυτική Ελλάς», Σεπτέμβριος 2018.**